

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Олійник Оксани Петрівни «СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНА ОЦІНКА СТАНІВ ЗАЛЕЖНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ»,

**подану на здобуття наукового ступеня доктора медичних наук
за спеціальністю 14.01.16 – психіатрія**

Актуальність теми дисертації. Дисертаційна робота Олійник О.П. присвячена проблемі судово-психіатричної експертної оцінки психічних розладів внаслідок синдрому залежності, як першого етапу низки заходів профілактики повторних злочинів.

Висока криміногенність осіб із станами залежності від психоактивних речовин обумовлює численні наукові дослідження з пошуку ефективних шляхів запобігання повторності злочинів та їх соціально-економічних наслідків. Для України дана проблема особливо актуальна у зв'язку із збільшенням контингенту учасників бойових дій, які скоїли суспільно небезпечні діяння.

З експертних позицій стани залежності можуть обумовлювати будь-яке з можливих рішень щодо осудності / неосудності / обмеженої осудності. На практиці особи зі станами залежності від психоактивних речовин найчастіше визнаються осудними (93,2%), неосудними у 5,7% випадків, обмежено осудними, виключно, в поодиноких випадках – 1,1%. На відміну від неосудності, клінічний зміст медичного критерію обмеженої осудності є не визначеним, що й обґрунтовує актуальність досліджень в цьому напрямку.

Виходячи з вищевикладеного, дослідження Олійник О.П. є актуальним, особливо в умовах реформування системи охорони здоров'я в Україні, зокрема судової психіатрії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота підготовлена за матеріалами науково-дослідних робіт Українського науково-дослідного інституту соціальної і судової психіатрії та

наркології МОЗ України: «Судово-психіатрична оцінка станів залежності від алкоголю в цивільному процесі» (2012-2014 р. №держреєстрації 0112U001233); «Розробка моделі медико-соціального менеджменту посттравматичних психічних порушень у учасників бойових дій та осіб, тимчасово переселених із зони бойових дій і окупованих територій (профілактика, діагностика, лікування, реабілітація, експертиза)» (2015-2017 р. №держреєстрації 0115U001445); «Судово-психіатрична оцінка станів залежності від психоактивних речовин у кримінальному процесі: методологічні та організаційні принципи» (2017-2019 р. №держреєстрації 0117U000449).

Структура та зміст тексту дисертації. Дисертаційна робота Олійник О.П. є клінічним дослідженням, результати якого оформлено відповідно до вимог МОН України. Робота містить анотації, вступ, аналітичний огляд літератури, 5 розділів власних досліджень, аналіз та узагальнення результатів дослідження, висновків, додатків. Матеріали дисертації проілюстровано 36 таблицями та 14 рисунками, кількість літературних найменувань у списку використаних джерел достатня.

Метою дисертаційної роботи була розробка моделі судово-психіатричної експертної оцінки здатності осіб із станами залежності від психоактивних речовин усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними для профілактики повторних суспільно небезпечних дій.

Ступінь досягнення мети та повнота викладення основних положень дисертації в наукових публікаціях. Ознайомлення з дисертаційною роботою дає підстави стверджувати, що дисертантка досягла поставленої мети, проведене дослідження носить системний, завершений і новітній характер. Автор достатньо коректно використовує відомі наукові методи обґрунтування отриманих результатів, висновків і практичних рекомендацій. Сформульовані в дослідженні завдання розв'язані у повному обсязі.

Поставлені задачі дослідження з встановлення сучасних тенденцій експертної оцінки залежних станів, дослідження сучасної структури правопорушень, встановлення клініко-соціальних особливостей, оцінки впливу психічних розладів на здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними, визначення критеріїв неосудності та обмеженої осудності з подальшою розробкою моделі судово-психіатричної оцінки психічних розладів в осіб із залежністю від психоактивних речовин в кримінальному повністю вирішені.

Дисертація виконана на належному методологічному рівні. Визначення проблеми дослідження, формулювання його мети та завдань впливає з ретельного опрацювання джерел літератури. Об'єкт і предмет дослідження вибрані вірно. Детально обговорено доречність використаних методів дослідження, визначено принципи формування вибірок, використано надійні параметричні та непараметричні методи статистичної обробки цифрових даних. Отримані результати всебічно проаналізовані. Поданий фактичний матеріал у вигляді змістовних таблиць, рисунків із конкретними значеннями отриманих величин дав наочну можливість оцінити результати дослідження. Це забезпечило належний рівень достовірності та обґрунтованості основних положень роботи, які виносяться на захист.

Кількість обстежених підекспертних (661 вип.) достатня для отримання репрезентативних даних. Розподіл хворих у групах порівняння заперечень не викликає.

Дисертантка у своїй роботі використала сучасні і достатні для вирішення поставлених задач методи досліджень: соціально-демографічний, клініко-анамнестичний, клініко-психопатологічний, психодіагностичний, метод експертного судово-психіатричного аналізу, статистичний, які дали можливість об'єктивно оцінити і співставити порівняльні характеристики досліджуваних груп для виявлення особливостей та тенденцій, притаманних особам зі станами залежності від психоактивних речовин, та визначити вплив психічних розладів на їх здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними.

На основі отриманих даних автором науково обґрунтовано і розроблено інтегративну модель судово-психіатричної експертної оцінки можливості осіб із синдромом залежності від психоактивних речовин усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними.

Сформульовані дисертанткою висновки і практичні рекомендації є цілком обґрунтованими та впливають із матеріалів дослідження.

Автореферат дисертації має традиційні структуру та обсяг, містить основні положення дослідження, оформлений згідно з вимогами МОН України.

Основні матеріали дослідження достатньою мірою відображено у 35 робіт, в тому числі 22 статті у фахових виданнях (з них – 13 самостійних, 6 у виданнях, що цитуються у міжнародних науково-метричних базах), 10 тез у матеріалах вітчизняних та зарубіжних з'їздів, конференцій та конгресів, 1 методичний посібник. Результати роботи доповідались на численних наукових конференціях міжнародного та загальнодержавного рівнів.

Загальна характеристика роботи. У вступі автором переконливо обґрунтована актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, чітко сформульовано його мету, завдання, теоретичну і практичну цінність.

У *першому розділі* «Теоретичний аналіз проблеми судово-психіатричної оцінки психічних і поведінкових розладів в осіб із синдромом залежності від психоактивних речовин» автором представлено системний аналіз світової і вітчизняної наукової літератури за темою дослідження, розглянуто основні принципи і підходи до експертної оцінки синдрому залежності від психоактивних речовин; проаналізовані етапи розвитку поглядів на обмежену осудність на прикладах інших країн світу; проблеми, з якими стикаються експерти, юристи та судді при кваліфікації психічного стану залежних осіб, які вчинили кримінальні злочини.

У *другому розділі* «Матеріали і методи дослідження» дисертанткою наводиться загальна клінічна характеристика обстежених хворих, виділено етапи проведення дослідження з використанням відповідних методів, що

дало можливість отримати достатньо повну інформацію для оцінки об'єкта дослідження.

В основу наукового дослідження протягом 2012-2018рр. були покладені матеріали вивчення психічного стану 661 підекспертного на предмет наявності станів залежності від психоактивних речовин та їх впливу на здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними. З них 206 тематичних випадків склали судово-психіатричні експертизи в цивільному процесі та 455 випадків в кримінальному провадженні.

У цивільному процесі підекспертних з алкогольною залежністю (АЗ) було поділено на дві підгрупи. До першої підгрупи (І ПГ) увійшли особи із синдромом залежності від алкоголю, які уклали цивільні правочини. В даній групі аналізувались як посмертні, так і прижиттєві судово-психіатричні експертизи. Другу підгрупу (ІІ ПГ) склали особи з АЗ щодо яких у судовому порядку розглядались питання визначення обсягу їх цивільної дієздатності з обов'язковим призначенням судово-психіатричних експертиз.

Вибір тематичних хворих не обмежувався віком, статтю. В дослідження не включались хворі з тяжкими психічним захворюваннями, що супроводжувались зловживанням психоактивними речовинами.

В рамках кримінального провадження судово-психіатричному обстеженню методом суцільної вибірки підлягали 368 осіб із синдромом залежності від психоактивних речовин, які проходили експертизу протягом 2013-2016 років в двох експертних установах м. Києва (Українському науково-дослідному інституту соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України та Київському міському центрі судово-психіатричної експертизи. Обстежений контингент був поділений на дві групи: І групу (АЗ) склали 156 осіб з синдромом залежності від алкоголю, до ІІ групи (НЗ) увійшли 212 осіб із синдромом залежності від наркотичних речовин.

Окрему групу дослідження на предмет наявності станів залежності від психоактивних речовин становили 87 учасників бойових дій, які скоїли

кримінальні злочини та відносно яких проводились судово-психіатричні експертизи протягом 2014–2017 років.

Дослідження проводилось за спеціально розробленою картою обстеження, яка складалась з декількох блоків: експертних відомостей, соціально-демографічних даних, преморбідно-особистісних особливостей, клініко-анамнестичного та клініко-психопатологічного обстеження, судово-кримінологічних даних, судово-психіатричного дослідження.

В *третьому розділі* «Аналіз сучасних тенденцій експертної оцінки залежних станів в умовах чинного законодавства, структура експертних рішень та практика рекомендованих заходів державного примусу» викладені результати власних досліджень дисертанта.

У *четвертому розділі* «Судово-кримінологічні та судово-експертні особливості обстеженого контингенту» досліджено структуру та особливості скоєння протиправних діянь. Доведено, що особи з алкогольною залежністю достовірно частіше ніж з наркозалежні скоюють агресивні злочини (71,8%, з них ті, що спричинили смерть потерпілих - 35,9%, проти 29,2%, з них із смертельним кінцем 18,4%). Частка «неагресивних» злочинів становила, відповідно, 28,2% проти 70,8%. Ці дані підтверджують, що у порівнянні з наркозалежними, особи з алкогольною залежністю є більш суспільно небезпечними за тяжкістю вчинених правопорушень та їх наслідками, що має враховуватись при виборі заходів, спрямованих на запобігання повторних злочинів.

Встановлені достовірно значимі особливості скоєння суспільно небезпечних дій. На підставі аналізу структури та особливостей скоєння суспільно небезпечних дій були виділені клініко-ситуаційні детермінанти агресивної поведінки обстеженого контингенту.

У *п'ятому розділі* наведено «Клініко-соціальні характеристики осіб із синдромом залежності від психоактивних речовин, які скоїли кримінальні правопорушення». У розділі представлений порівняльний аналіз соціальних показників між групами, встановлено найбільш значущі особливості

соціального статусу обстежених. Детально представлена клінічна структура та особливості психічних порушень серед контингенту досліджених груп. Встановлено, що клінічну структуру психічної патології складала як виключно наркологічна патологія (73,7% в групі АЗ, 83% в групі НЗ), так і поєднана психічна патологія, частка якої в обох групах була достатньо вагомою (26,3% в групі АЗ, 17% в групі НЗ, з них органічні психічні розлади становили найбільший відсоток, відповідно 19,2% та 9,4%).

У *шостому розділі* «Судово-психіатрична оцінка впливу психічних розладів в осіб із залежністю від психоактивних речовин на спроможність останніх усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними» дисертанткою визначено медичні критерії неосудності та обмеженої осудності в осіб зі станами залежності від психоактивних речовин; розроблений двохетапний алгоритм оцінки впливу психічних розладів при станах залежності від психоактивних речовин на здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними; обґрунтовано критерії вибору медико-правових заходів. Розроблена інтегративна модель судово-психіатричної оцінки психічних розладів в осіб із залежністю від психоактивних речовин, яка визначає цілі експертного дослідження, алгоритм оцінки медичного та юридичного критеріїв, їх інтегративних складових. Відповідно до синдромальної структури медичного критерію обґрунтовує експертне рішення, на підставі якого визначені критерії вибору медико-правових заходів, що надає доказовості експертним висновкам, дозволяє диференційовано обирати медико-правові заходи з метою забезпечення правосуддя, дотримання прав і свобод осіб з психічними розладами, профілактики повторних злочинів. Автором запропоновані науково обґрунтовані практичні рекомендації щодо профілактики повторних суспільно небезпечних дій особами із станами залежності від психоактивних речовин.

В *розділі* «*Аналіз та узагальнення результатів*» дисертантка зупиняється на ключових положеннях роботи, аналізує результати проведених досліджень, із яких логічно випливають висновки.

Новизна дослідження, теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Автором вперше в Україні досліджено вплив психічних та поведінкових розладів в осіб із синдромом залежності від психоактивних речовин на спроможність останніх повною мірою усвідомлювати свої дії та керувати ними, з урахуванням внесених в останні роки змін до Законодавства. Вперше встановлено критерії обмеженої осудності осіб із залежністю від психоактивних речовин.

Визначені домінуючі фактори, насамперед, вплив клінічного чинника у генезі скоєння протиправних дій особами із синдромом залежності від психоактивних речовин. Розроблено критерії призначення різних видів медико-правових заходів особам з психічними розладами внаслідок залежності від психоактивних речовин, що скоїли протиправні діяння.

Вперше розроблена інтегративна модель судово-психіатричної експертної оцінки можливості осіб із синдромом залежності від психоактивних речовин усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними.

Запропоновані науково обґрунтовані практичні рекомендації щодо профілактики повторних суспільно небезпечних дій особами із станами залежності від психоактивних речовин.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що були запропоновані критерії обмеженої осудності та критерії вибору заходів держаного примусу дозволятимуть диференційовано застосовувати медико-правові заходи з метою дотримання прав і свобод осіб з психічними розладами внаслідок залежності від психоактивних речовин.

Клініко-ситуаційні детермінанти агресивної поведінки та особливості скоєння кримінальних правопорушень особами із залежністю є важливими прогностичними маркерами для своєчасного запобігання та профілактики повторних агресивних злочинів, а також при проведенні психосоціальної реабілітації.

Розроблена та впроваджена в практичну діяльність судово-психіатричних експертних установ України модель експертної оцінки

здатності осіб із залежністю від психоактивних речовин усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними дозволяє суттєво поліпшити та удосконалити якість проведення судово-психіатричних експертиз, збільшує доказовість висновку експерта, що призводить до зменшення кількості повторних експертиз, скорочення строків судового розгляду справ, і як наслідок – зменшення витрат коштів державного бюджету.

Результати дисертаційної роботи впроваджено в навчальний процес Українського науково-дослідного інституту соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України, Національної медичної академії післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика, а також у практичну діяльність судових експертів КНП «Одеський обласний медичний центр психічного здоров'я» Одеської обласної ради, Київського міського центру судово-психіатричної експертизи, Українського науково-дослідного інституту соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України, Хмельницької обласної психіатричної лікарні №1, КЗ «Херсонська обласна психіатрична лікарня» Херсонської обласної ради, про що наявні відповідні акти впровадження.

Зауваження до дисертації. При достатньо кваліфіковано написаній та добре оформленій дисертаційній роботі, вона містить певні недоліки та дискусійні моменти. А саме, текст дисертаційної роботи перевантажено специфічними судово-психіатричними та юридичними термінами, які дещо обтяжують її сприйняття, але не псують загальне позитивне враження від роботи.

В плані дискусії прошу відповісти на наступні **запитання**:

1. З якою метою Ви включили в дослідження групу підекспертних з цивільного процесу та учасників бойових дій?

2. Чи вивчали Ви вплив тріади «синдром-особистість-ситуація» на скоєння кримінальних злочинів особами із залежністю від психоактивних речовин. Це має значення для винесення експертного рішення?

3. Чи мають вплив на скоєння кримінальних злочинів особами із залежністю від психоактивних речовин стан сімейних стосунків індивіда, і чи має це значення для винесення експертного рішення?

Питання, що винесені на дискусію, та вищенаведені зауваження не є істотними й не впливають на високу позитивну оцінку роботи та не знижують її науково-практичної цінності.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційна робота Олійник О. П. на тему: «Судово-психіатрична оцінка станів залежності в кримінальному провадженні» є закінченим, самостійно виконаним науковим дослідженням, яке вирішує актуальну науково-прикладну проблему психіатрії – розробку моделі судово-психіатричної експертної оцінки здатності осіб із станами залежності від психоактивних речовин усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними для профілактики повторних суспільно небезпечних дій відповідно до існуючого законодавства.

За обсягом проведених досліджень, методологічним рівнем, науковою новизною, практичним та теоретичним значенням наукова робота Олійник Оксани Петрівни «Судово-психіатрична оцінка станів залежності в кримінальному провадженні» повністю відповідає вимогам п. 10, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, які висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора медичних наук за спеціальністю 14.01.16 – психіатрія.

Офіційний опонент:

Професор кафедри сексології, медичної психології,
медичної та психологічної реабілітації
Харківської медичної академії
післядипломної освіти МОЗ України,
доктор медичних наук, професор
Маркова М.В.

